

Pochodzenie i charakterystyka kur ras amatorskich z grupy bojowców

Karol Kaszperuk, Marcin Różewicz

*Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach,
Instytut Bioinżynierii i Hodowli Zwierząt, ul. Prusa 14, 08-110 Siedlce*

Udomowienie dzikiego kura bankiwa (*Gallus gallus*) szacuje się na około 4–4,5 tys. lat temu. W wyniku tego wielowiekowego procesu i ukierunkowanej hodowli współcześnie istnieje wiele ras kur. Gatunek ten ma ważne znaczenie gospodarcze i użytkowany jest na całym świecie. Od kury domowej pozyskuje się jaja oraz mięso. Z tych względów obecnie hodowla jest ukierunkowana na uzyskiwanie jak najlepszych wyników ekonomicznych, czyli doskonalenie cech mięsnych (ilość i możliwie wysoka masa jaj) oraz mięsnych (przyrosty masy ciała, wysokie umięśnienie i udział cennych elementów w tuszce). Pierwotnym celem udomowienia kura bankiwa nie było pozyskiwanie tych produktów, lecz wykorzystanie wrodzonej agresji kogutów tego gatunku względem siebie i aranżowanie ich walk dla rozrywki ludzi. Dodatkowo, zróżnicowanie wśród osobników stopnia agresji i chęci walki powodowało, że ludzie prowadzili selekcję na te cechy. W ten właśnie sposób wyodrębniła się grupa ras kur, znana również współcześnie, określaną jako bojowce. Koguty tych ras odznaczały się wrodzoną agresją, co umożliwiło ludziom organizację efektownych widowisk, jakimi były w starożytności walki kogutów (Roszkowski i Wysocki, 2007). Był to rodzaj rozrywki prowadzony ku uciechu oglądających, który z czasem przerodził się także w formę zarobku. Najwaleczniejsze osobniki osiągały wysokie ceny i mogły liczyć na znacznie troskliwszą opiekę ze strony hodowcy. Obecnie w niektórych krajach organizacja walk kogutów jest legalna, w innych zabroniona. Kury bojowe stały się więc w większości krajów świata grupą kur amatorskich, utrzymywanych ze wzglę-

du na ciekawe cechy pokrojowe i wystawiennicze. Są one bowiem bardzo często prezentowane na wystawach kur ozdobnych zarówno w Polsce, jak i w innych krajach Europy oraz świata.

Celem pracy jest charakterystyka ras kur z grupy bojowców z uwzględnieniem historii ich pochodzenia, specyficznych cech oraz różnic występujących pomiędzy rasami.

Pochodzenie oraz ogólna charakterystyka bojowców

Różnorodność ras kur zawdzięczamy różnym kryteriom selekcji i kierunkom pracy hodowlanej prowadzonej przez ludzi od wielu wieków w różnych rejonach geograficznych świata. Również i dziś istnieje liczna grupa ludzi zajmujących się hodowlą kur, których interesuje bardziej wygląd i pokrój tych ptaków niż cechy produkcyjne. Rasy te są uznawane za amatorskie, hodowane dla przyjemności oraz ze względów estetycznych (Brzóska i in., 2012). Wiele osób fascynują rasy bardzo rzadkie o oryginalnych cechach. Hodowla kur ozdobnych stała się dla nich elementem codziennego hobby, a opieka nad ptakami formą rekreacji (Gugołek i in., 2016). Pewne niezwykle cechy budowy posiadają rasy z grupy bojowców. Wyodrębniły się one prawdopodobnie wprost od kura bankiwa oraz pierwotnych kur bojowych, które rozprzestrzeniły się poprzez Azję do Afryki Północnej, na co wskazuje pokrewieństwo genetyczne i stworzone drzewa filogenetyczne (Oka i in., 2007). Pokrewieństwo filogenetyczne z wieloma rasami ozdobnymi i użytkowymi zostało potwierdzone wieloma badaniami z wykorzystaniem technik

genetyki molekularnej (Komiyama i in., 2004; Gongora i in., 2008; Storey i in., 2012; Miao i in., 2013). Wykorzystanie kogutów do walki i selekcja prowadzona przez ludzi w kierunku waleczności doprowadziły do zmian w anatomii tych ptaków. Nie sposób więc nie zgodzić się z poglądem Łukasiewicz (2007), że grupa bojowców zapoczątkowała hodowlę kur, zarówno tych, które obecnie uważamy za rasy użytkowe, jak i ozdobnych. Współczesnym ludziom walki kogutów mogą wydawać się okrucieństwem, jednak ich starożytni hodowcy wykorzystywali tylko naturalny instynkt samców kura bankiwa do walki (Łukasiewicz, 2011). Niestety, w niektórych krajach świata walki nadal odbywają się i stanowią trudny do wyeliminowania element lokalnego folkloru, połączony najczęściej z hazardem. Walki kogutów są praktykowane w wielu krajach Azji i Ameryki Północnej (Kosik i Kosik, 2003; Verhoef i Rijs, 2006). Czasami mają one charakter bardzo niehumanitarny, gdyż zamiast naturalnych ostróg kogutom przymocowuje się ich metalowe wersje, które znacznie bardziej ranią przeciwnika i zadają mu często śmiertelne rany (Łukasiewicz, 2007). W niektórych krajach tradycja walk kogutów została zachowana, jednak zabrania się stosowania sztucznych ostróg (Łukasiewicz i in., 2013).

Pozostałością po walkach kogutów w Europie i innych krajach świata są rasy bojowców, takie jak: nowoangielskie, staroangielskie, brugijskie, orłowskie czy północnofrancuskie. Rasy te, poza wspólnym pochodzeniem i wykorzystywaniem samców do walk, mają także wspólne cechy budowy. Dzięki tym osobliwym cechom, pomimo zakazu prowadzenia walk w wielu krajach rasy te przetrwały i są hodowane do dziś (Procházka, 2013). Pierwszą cechą wyróżniającą bojowce od pozostałych ras kur jest charakterystyczna sylwetka. Postawa ciała jest prawie pionowa i bardzo smukła przez dobre i zwarte umięśnienie. Cechę dobrego umięśnienia tej grupy kur wykorzystano do wytworzenia ojcowskich linii rasy White Dominant Cornish, współczesnych kurcząt brojlerów (Pudyszak, 2004). Szczególnie widoczne są mocno umię-

śnione uda oraz pierś dumnie wypięta do przodu i uniesiona do góry. Barki są umiejscowione wysoko w znacznym oddaleniu od tułowia. Szyja bojowca jest długa i nieco łukowato wygięta. Głowa jest szeroka, a wypukłe brwi doskonale chronią jego oczy o kolorze od bursztynowego do jasnożółtego. Przystosowaniem do walki są grzebień groszkowy lub orzeszkowy, który jest dobrze osadzony na głowie, tak aby nie mógł stanowić słabego punktu ptaka, za który może chwycić przeciwnik. Silny dziób u bojowców jest ważny jako element zadający ciosy przeciwnikowi. Podobne znaczenie mają bardzo krótkie dzwonki. Upierzenie jest skąpe i twarde, ściśle przylegające do ciała, brak jest piór na mostku (Verhoef i Rijs, 2006). Ogon jest jakby częściowo złożony, poniżej linii poziomej. Nieśność kur ras bojowych jest bardzo niska. Uzyskane jaja przeznaczone są w całości jako lęgowe na uzyskanie potomstwa i prowadzenie pracy hodowlanej. Jak podają Roszkowski i Wysocki (2007), zachowane do dziś rasy bojowe kur oraz te w nowej formie dzieli się na trzy podgrupy, różniące się między sobą cechami pokrojowymi. Należą do nich:

- kury bojowe typu perskiego lub kaukaskiego – Asil;
- kury bojowe typu bażanciego, inaczej określane jako Sumatra;
- kury bojowe typu malajskiego, inaczej orientального.

Kury z tej grupy mają wrodzoną waleczność, dlatego u ras bojowych występuje także nadmierna ekspresja w podkreślaniu własnej pozycji w stadzie, co w przypadku kur jest nazywane porządkiem dziobania. Wszelkie naruszenie struktury stada prowadzi do bardzo zaciekłych walk między kurami. Stadka reprodukcyjne są więc najczęściej złożone z pary (kogut i kura) bądź tripletów (kogut + 2 kury). Najlepiej zestawić je w możliwie najmłodszym wieku, aby ptaki stworzyły spokojną grupę. Łączenie dorosłych osobników może sprawiać problem z powodu częstych walk. Ptaki nie wykazują agresji w stosunku do opiekuna, często okazując ufność. Na wystawach drobiu ozdobnego grupa ta jest

licznie reprezentowana przez przedstawicieli różnych ras. W ocenie ptaków z tej grupy pierwszorzędne znaczenie mają sam pokrój i charakter, a barwa i rysunek upierzenia nie są tak ważnym kryterium jak w przypadku innych ras.

Charakterystyka wybranych ras

Asil (z ang. Aseel)

Rasa ta jest zaliczana do najstarszych w kategorii bojowców. Pochodzi z Indii, Syjamu i Sumatry (Schmidt, 2007). Najliczniej występuje w Indiach, gdzie miała i ma wielkie poważanie wśród przedstawicieli wyższych kast. Kury te były również popularne w krajach ościennych i tam hodowane w wielu różnych odmianach. Począwszy od 1750 r. Europejczycy regularnie sprowadzali ten typ kur do Europy. Około 1850 r. kury te zaczęły być uważane za rasę ozdobną, gdy wprowadzono pierwsze zakazy organizowania walk kogutów w Europie. Obecna postać rasy została wyhodowana w oparciu o wiele różnych odmian tych ptaków. W wielu krajach, w tym Holandii i Niemczech, istnieją dwa kierunki hodowlane: Madras Aseel, który jest ptakiem większym, oraz „typowa” odmiana Aseel (fot. 1). Posiada cechy charakterystyczne dla kur bojowych, jak: mocne umięśnienie oraz skąpe upierzenie. Szeroki i nisko osadzony tułów. Korpus jest krótki i muskularny o płaskim grzbiecie opadającym ku ogonowi. Typowe dla ras bojowców są również występujące u tej rasy mocne i grube, ale krótkie skoki barwy żółtej. Masa ciała dorosłego koguta wynosi 2,0–2,5 kg, kury 1,5–2 kg. Rasa występuje w wielu wariantach odmian barwnych – od białej po kuropatwianą pstrą, pszeniczną, czarną białą nakrapianą oraz niebieską srebrzystoszyją. Upierzenie jest jednak drugorzędą cechą, najważniejszym kierunkiem pracy hodowlanej jest zachowanie typu i wzorca rasy. U kur tej rasy nieśność jest niska, natomiast zaletą jest zachowany instynkt kwoczenia.

Bojowce brujijskie

Protoplastami rasy były lokalne flandryjskie kury bojowe, utrzymywane na terenie Flandrii już od czasów rzymskich. Z tych kur

wyodrębniły się trzy rasy belgijskich bojowców: brujijskie, lutyckie i brananckie. Bojowce brujijskie charakteryzują się nieco odmiennym typem budowy, przede wszystkim mają bardziej poziomą postawę ciała. Grzbiet ma średnią długość oraz opada regularną linią w kierunku ogona. Uwidoczniona jest również wydatna i szeroka pierś, która nie jest uniesiona do góry jak u innych bojowców. Typowymi dla bojowców są natomiast długa i smukła szyja oraz skąpe upierzenie oraz twarde i krótkie sierpówki ogona u koguta. Ze względu na odmiennie warunki klimatyczne (chłodne zimy) nieco bardziej są rozwinięte u tej rasy pióra puchowe na podbrzuszu. Rasa ta, poza bojowym wykorzystaniem do walk kogutów, dzięki silnemu umięśnieniu była wykorzystywana jako mięsna kura. Dorosły kogut może osiągnąć masę ciała 4,5–5,5 kg, kura natomiast 3,5–4 kg (Schmidt, 2007). Występuje również forma miniaturowa bojowców brujijskich, w której kogut waży 1,3 kg, a kura do 1 kg.

Bojowce lutyckie

To kolejne po brujijskich bojowce wywodzące się z Europy. Pochodzą one od wspólnej grupy przodków, która została podzielona w 1960 r. na dwie odrębne rasy (Schmidt, 2007). Na początku ubiegłego stulecia w Belgii walki kogutów były bardzo popularne. Spowodowało to potrzebę wytworzenia własnej narodowej rasy kury bojowej. Krzyżowano w tym celu bojowce malajskie i staroangielskie. W ten sposób obok bojowców brujijskich powstała rasa kur bojowych o całkiem innym wyglądzie. Bojowce lutyckie mają skrzydła nieco opadające do dołu, noszą wyżej ogon – pod kątem 45 stopni (brujijskie pod kątem 20 stopni). Ponadto, lutyckie w porównaniu z brujijskimi mają nieco szerzej rozstawione nogi. Spośród kur innych ras bojowców wyróżnia je sylwetka, szeroka i płaska pierś oraz wyraźnie zaznaczony, nieco wystający mostek. Bojowce lutyckie to ptaki duże, z szerokimi barkami, a do tego długim grzbietem, który powinien być szeroki i lekko opadać. Skrzydła stosunkowo długie, mocno przystające do ciała. Ogon

długi, znacznie bogatszy niż u innych kogutów bojowców w ozdobne sierpówki. Na ukośnie opadającym ku dołowi grzbiecie pióra powinny być wąskie i gęste. Głowa mocna, średniej wielkości, szeroka i z wyraźnymi dużymi brązowymi oczami. Na niej potrójny, niezbyt duży grzebień typu groszkowego. Pierwotnie bojowce lutyckie posiadały mały grzebień pojedynczy, co było pozostałością po krzyżowaniu z bojowcami staroangielskimi. Grono hodowców w Belgii wyrażało jednak niezadowolenie z faktu odmienności tej cechy u bojowców brugijskich i lutyckich. Wyrazili oni pogląd, że różnice pomiędzy ich narodowymi rasami kur bojowych nie powinny być zbyt wielkie. Podjęli więc decyzję o powrocie do groszkowego typu grzebienia poprzez ponowne krzyżowanie bojowców lutyckich z brugijskimi, co dało pozytywny efekt. We wzorcu tej rasy jest więc wyraźny zapis o groszkowym grzebieniu. W przyszłości jednak obie formy grzebienia, zarówno pojedynczy jak i groszkowy, mogą zostać uznane i wpisane do standardu rasy. Dzwonki i zausznicze są bardzo małe, koloru czerwonego. Bojowce te, dzięki wysoko położonemu tułowiu, szerokiej piersi, mocnym grubym kościom i relatywnie sztywnemu opierzeniu prezentują się imponująco jako bardzo mocna i krzepka kura bojowa. Masa ciała dorosłego koguta wynosi 4–5 kg, kury 3,5–4 kg. Istnieje również forma miniaturowa, w której masa ciała koguta wynosi 1,2 kg, kury do 1 kg. Bojowce te cechuje dość dobra nieśność, bowiem jedna nioska może znieść do 130 jaj o masie 55 g.

Bojowce Madras

Bojowce Madras powstały na drodze wyodrębnienia się dwóch typów kur bojowych z rasy Asil. Jeden pozostał rasą Asil, drugi został przekształcony i uznany za odrębną rasę Madras. Nazwa rasowa tych ptaków pochodzi od miasta Madras. Po raz pierwszy sprowadzono je w 1964 r. do Holandii, skąd następnie trafiły do NRD, gdzie w 1970 r. zostały oficjal-

nie uznane za rasę (Schmidt, 2007). Bojowce Madras zachowały swój pierwotny i wojowniczy temperament, stąd już młode osobniki wykazują wobec siebie znaczny stopień agresji. Dorosły kogut osiąga masę ciała około 3,5 kg, kura 2,5–3 kg. Zarówno kurę jak i koguta charakteryzuje wyprostowana sylwetka, długi grzbiet opadający ku ogonowi, który również jest skierowany ku dołowi tworząc spójną linię (fot. 2). U kogutów ogon posiada nieliczne, krótkie i sztywne sierpówki. Uniesiona do góry głowa wraz z mocno wypiętą do przodu szyją tworzy literę „S”.

Bojowce malajskie

Jak uważa Schmidt (2007), bojowce malajskie mogą pochodzić od wymarłego już dzikiego kura *Gallus giganteus*, choć nie zostało to udowodnione naukowo. Rasa jest uważana za jedną z najstarszych z grupy bojowców. Pierwotnie hodowano ptaki tej rasy na obszarze Indii i Archipelagu Malajskiego. Do Europy pierwsze rasowe osobniki trafiły w 1830 r. na angielskich statkach. Wyjątkową cechą tych kur jest wysokość ciała, dochodząca do 90 cm. Dodatkowo, wrazenie wysokiego ptaka potęgują jego długie skoki i smukłe, choć dobrze umięśnione uda. Inna specyficzna cecha pokrojowa to tzw. trójłukowata linia, która ma wklęsłe punkty na styku szyi i tułowia, tułowia i ogona oraz ostatnia, stworzona przez skąpe i łukowato wygięte sierpówki ogona koguta (fot. 3). Słabo rozwinięta partia brzuszna jest także cechą rozpoznawczą tej rasy. Bojowce malajskie, mimo że są obecnie rasą typowo amatorską, która jest pokazywana na wystawach drobiu ozdobnego, zachowały swoje pierwotne cechy dużej agresji i zadziorności. Nieśność kur jest wyższa niż u innych bojowców, wynosi około 80–100 jaj od kury. Dorosły kogut osiąga masę ciała około 4,5 kg, kura natomiast 3–3,5 kg. Wyhodowano także formę miniaturową, której kogut waży 1–1,3 kg, kura do 1 kg (Jabłoński i Gorazdowski, 1999).

Fot. 1. Kura i kogut Asil
Photo 1. Hen and rooster Aseel
(<https://pl.pinterest.com>)

Fot. 2. Kury i kogut Madras
Photo 2. Hen's and rooster Madras game fowl
(www.muffit.skyrock.com)

Fot. 3. Kogut bojowca malajskiego
Photo 3. Rooster Malaya game fowl
(<https://pl.pinterest.com>)

Bojowiec nowoangielski

Pierwotnie rasa ta została wytworzona jako kury bojowe, wykorzystywane do walk kogutów na terenie Anglii. Po wprowadzeniu zakazu organizowania tych widowisk, rasa została przekształcona w kury wystawowe, o delikatniejszej budowie i sylwetce. W okresie swojej świetności była bardzo popularna i prawie powszechnie hodowana w całym Zjednoczonym Królestwie, po czym około roku 1910 nastąpił regres i znalazła się na skraju zagłady, gdy pozostało zaledwie 100 osobników (Schmidt, 2007). Dopiero na terenie Niemiec w 1967 r. nastąpił ponowny wzrost zainteresowania tą rasą i jej popularyzacja w całej Europie.

Fot. 4. Kogut bojowca nowoangielskiego
Photo 4. Rooster newenglish game fowl (pinterest.at)

Sylwetka tych ptaków przypomina kształtem żelazko, przy czym jego podstawę stanowią stosunkowo szerokie barki, a zwężający się tułów, zakończony wąskim ogonem jest wąszym jego końcem. U tych bojowców występuje pojedynczy grzebień o 5–6 ząbkach (fot. 4). Jest to fakt świadczący o zmianie znaczenia rasy z typowo bojowej na ozdobną, gdyż ten kształt grzebienia jest łatwy do zranienia przez przeciwnika

w trakcie walki, podobnie jak stosunkowo długie jak na bojowca dzwonki. Dorosły kogut może ważyć 2–3 kg, kura 1,75–2,5 kg.

Bojowiec staroangielski

Jak sama nazwa wskazuje, kury tej rasy wywodzą się z Anglii, gdzie przed setkami lat zostały wyhodowane do udziału w walkach kogutów. Rasa ta ma swoją długą historię hodowli, bowiem już w 800 r. n.e. kury bojowe, prezentujące dzisiejszy typ, były wykorzystywane do walk na terenie współczesnej Anglii (Schmidt, 2007). W 1850 r. zabroniono ich organizacji, a rasa powoli zaczęła przekształcać się w kury wystawowe, obecnie traktowane jako rasa amatorska. Pierwotnego muskularnego bojowca nieco zmodyfikowano w typ bardziej smukłej i ozdobnej kury (Jabłoński i Gorazdowski, 1999). Tułów powinien być krótki, ale szeroki, widziany z góry powinien przypominać kształtem orzech migdała. Grzbiet szeroki z mocno zaznaczonymi szerokimi barkami. Pierś szeroka, płaska, dobrze wysklepiona to znak rozpoznawczy tej rasy. Ogon wysoko osadzony, podniesiony do góry, mocno upierzony z wieloma cienkimi sierpówkami, lekko zagiętymi do dołu. Pożądane jest wyraźne przejście między siodłem a nasadą ogona. Uda średniej długości, dobrze umięśnione i masywne. Mocne, długie, o grubej kości nogi, których barwa jest zależna od upierzenia. U kogutów na skokach są dobrze rozwinięte i wykształcone duże ostrogi. Palce skoków powinny być szeroko rozstawione. Bojowy charakter i temperament tych kur został przez hodowców nieco wytłumiony, od kiedy kierunkiem prowadzonej pracy hodowlanej jest doskonalenie pokroju, niemniej jednak zdarzają się jeszcze osobniki wykazujące wyższy stopień agresji, zwłaszcza koguty. Dorosły kogut osiąga masę ciała do 3 kg, kura do 2,5 kg. Jedna kura może znieść do 120 jaj o masie około 50 g. Forma miniaturowa powstała około 1800 r. Kogut osiąga masę ciała 0,75 kg, kura 0,65 kg. Forma miniaturowa cieszy się większą popularnością niż forma standardowa. Rasa występuje w wielu odmianach barwnych.

Bojowiec palatyński

Jest to kolejna rasa bojowców wytworzona na terenie Europy, a ściślej – na terenie Niemiec, w Nadrenii-Palatynacie w latach 20. XX w. Twórcy tej rasy posłużyli się bojowcami nowoangielskimi i malajskimi. Rasę tę cechuje bardzo dumna, mocna i wysoka postawa, długa szyja, mocne, krótkie i przylegające upierzenie. Głowa jest mała, smukła i delikatna, nieco wydłużona, w kształcie klina, o płaskim czole. Dziób długi, lekko wygięty, o barwie jasnobrązowej. Grzebień groszkowy, trójrzędowy. Zausznice i dzwonki, podobnie jak u innych bojowców, są małe i szczątkowe, barwy czerwonej. Szyja długa, nieco wygięta, z krótką dobrze przylegającą grzywą, nie sięgającą ramion. Tułów szeroki, zwężający się w kierunku ogona, o mocnej muskulaturze. Ramiona szerokie, kanciaste, mocno osadzone w korpusie. Pierś jest wysoko noszona, szeroka, patrząc z profilu płaska. Siodło krótkie, z ubogim upierzeniem. Ogon krótki, wąski, noszony prawie płasko; u koguta występują mocne, wąskie, krótkie i lekko wygięte sierpówki. Uda długie, mocne, lekko odstające od korpusu. Skoki długie, mocne i szeroko rozstawione. Upierzenie ubogie, ściśle przylegające do ciała, z małą ilością piór puchowych na brzuchu. Rasa występuje wyłącznie w jednej odmianie barwnej – kuropawiana złotoszyja. Masa ciała dorosłego koguta wynosi 2–2,5 kg, kury 1,75–2 kg. Nieśność kur dochodzi do 100 jaj od nioski; mają one jasnokremową barwę i masę około 50 g. W obrębie tej rasy nie występuje forma miniaturowa.

Cornish vel bojowiec indyjski

Wyodrębnione z rasy Asil kury bojowe Cornish zostały wyhodowane w angielskim Devon oraz w Kornwalii, skąd pochodzi ich nazwa rasowa. Ich hodowla rozwinęła się po 1880 r., kiedy to zakazane były w tym kraju walki kogutów. Z tego względu nie były to ptaki typowo bojowe, które walczyły. Nie miały one ze względu na typ budowy również predyspozycji do walki, ponieważ ich sylwetka była bardziej pozioma niż u innych ras bojowych. Ich wysoka masa ciała również sprawiała, że ptaki te były zbyt ocięża-

łe i powolne, aby walczyć (Verhoef i Rijs, 2006). Największą rolę w powstawaniu rasy odegrało czterech angielskich hodowców – D. Brenta, Dr. Godalla, H.S. Hassalla i G. Joyc. Rasa powstała na bazie krzyżowania bojowców Asil z bojowcami indyjskimi, malajskimi i nowoangielskimi. To właśnie z tej rasy wyodrębniono White Dominant Cornish poprzez krzyżówki z białymi bojowcami malajskimi, które są rodem ojcowskim obecnych kurcząt brojlerów. Do cech charakterystycznych bojowców Cornish należą: krótki i szeroki tułów, mocno wystające barki oraz silnie umięśniona i szeroka pierś. U kogutów sierpówka ogona są krótkie i sztywne, skierowane mocno do dołu. Inną cechą charakterystyczną dla rasy są krótkie i mocne skoki barwy żółtej, szeroko rozstawione. Masa ciała dorosłego koguta dochodzi do 4,5 kg, kury do 3 kg. Najbardziej rozpowszechnioną odmianą barwną jest czerwona z podwójnym luskowaniem (fot. 5). Cecha ta została przekazana innej rasie kur ogólnoużytkowych, w której wytworzeniu bojowce indyjskie brały udział – Barnevelder (Malik, 1968). Poza formą standardową wyhodowano także miniaturową, o mniejszych rozmiarach i masie ciała (kogut 1,2 kg, kura 1 kg).

Fot. 5. Kogut i kury rasy Cornish
Photo 5. Rooster and hens Cornish
(<http://chickenbreedpictures.com>)

Fot. 6. Kogut Cubalaya
Photo 6. Rooster Cubalaya
(roysfarm.com/cubalaya-chicken)

Cubalaya (Kubalaya)

Ta rasa kur bojowych powstała na Kubie, oficjalnie została zarejestrowana w 1935 r., a w 1939 r. wpisana do standardu w USA. Kury te wyodrębniły się z populacji bojowców sprowadzanych na Kubę przez Portugalczyków i Hiszpanów w XVI w. Jako protoplastów wymienia się także filipińską rasę kur Manilos de Regla. Po drugiej wojnie światowej kury te trafiły na kontynent europejski, początkowo do Niemiec, gdzie zarejestrowano ich standard w 1983 r. To dość popularna rasa kur amatorskich. Są to bardzo ruchliwe kury o średniej wielkości, z charakterystycznym dla nich opadającym ku dołowi ogonem, który je wyróżnia od innych ras. Przypomina on ogon pawia, jest bardzo gęsty, tworzy jedną linię z grzbietem już od nasady szyi. W swym wyglądzie nie przypomina żadnego typu budowy, jakie są wyróżniane tradycyjnie u innych ras kur, nie można go więc porównać z typem walcowatym, kanciastym, kulistym czy ostro zakończonym. Najprawdopodobniej kury te wywodzą się od bojowców i według materiałów źródłowych ich protoplaści to filipińskie kury bojowe. Tułów i szyja są długie i podczas ruchu wyciągnięte. Całe ciało wyróżniają – długi, umięśniony korpus i dobrze umięśnione barki. Pierś jest szeroka i wyraźnie zaznaczona, co sprawia wrażenie, że kury te są

dużo cięższe i potężniejsze niż to określa standard. Pióra długie, mocne i gładkie od szyi do skrzydeł, zakrywające kark. Ogon powinien być długi, szeroko rozstawiony, skierowany do dołu (fot. 6), ponadto sterówki winny być skupione wokół siebie, co jest typowe dla ogona typu wachlarzowego. Skoki są średniej długości, gładkie, posiadają twarde i duże łuski. U kogutów często występuje po kilka ostróg na nogach (u kur również), co u tej rasy jest preferowane. Głowa jest krótka i szeroka z wyraźnymi brwiami ponad brązowymi oczami o groźnym spojrzeniu. Grzebień typu groszkowego, ale bez wystającego kolca. Zausznice średniej wielkości, koloru czerwonego. Część twarzowa czerwona, dobrze ukrwiona, z oczami brązowymi lub czerwonymi. Dzwonki bardzo małe i gładkie. Dziób nie za długi, mocny i lekko wygięty. Nogi barwy jasnorożowej. Odmiany tych kur występują w barwach: białej, dzikiej cynamonowej i niebiesko-cynamonowej. Dorosły kogut osiąga masę ciała 2–2,5 kg, kura natomiast 1,5–2 kg. Od jednej noski można pozyskać do 150 jaj rocznie o masie 50 g i białej skorupce. Nie występuje forma miniaturowa tej rasy.

Denizli

Denizli jest bardzo starą rasą o długiej historii. Została opisana już w 1288 r. w ówczesnej Republice Osmańskiej, gdzie była bardzo ceniona za oryginalny, melodyjny i długi ton piania kogutów. W Europie była przez bardzo długi okres zupełnie nieznaną. Dopiero w 1850 r. Ernst August Wolff – producent jedwabiu i sędzia na wystawach kur – w czasie swoich licznych podróży w interesach natknął się na te kury, opisał je oraz sprowadził do swojej miejscowości – Barmen. W 1991 r. Denizli została uznana jako rasa kur i opisana we wzorcu niemieckim (Schmidt, 2007). Pokrój kury i koguta nie zdradza ich przynależności i pierwotnego wykorzystania tej rasy jako kur bojowych. Przypominają one swoją budową raczej lekką wiejską kurę użytkową o prostej dumnej postawie i opadającym grzbiecie. Obfite upierzenie typowe dla kur ras europejskich jest również cechą nietypową dla bojowców.

Głowa średniej wielkości z nieco głęboko osadzonym prostym grzebieniem o 5 lub 6 zębach i średniej długości dzwonkach. Zausznice owalne o czerwonej barwie. Oczy ciemnobrązowe, głęboko osadzone. Ogon jest osadzony prawie pod kątem prostym, szeroko i masywnie umiejscowiony. Skrzydła są noszone wysoko i równoległe do korpusu. Pierś jest wypięta do przodu w dumnej postawie. Tułów jest jednak bardziej poziomy niż u bojowców. Skoki są długie, masywne, w kolorze od ciemnopopielatego do czarnego. Denizli występuje w odmianach barwnych: srebrzysto-czarnej i czarnej. Dorosły kogut osiąga masę ciała do 3 kg, kura 2–2,5 kg. Od kury można uzyskać 180 jaj o masie 55 g i białej skorupie. Rasa ta jest popularna w kraju swojego pochodzenia, obecnie Turcji. Jako rasa amatorska jest ceniona w Niemczech, choć jej hodowle są mocno rozproszone i posiadają zazwyczaj nieliczne stada tych kur.

Koeyoshi

Rasa ta pochodzi z terenów północnej Japonii. Powstała tam z krzyżówki bojowców shamo oraz kur tomaru i shoukoku w XVIII w. Nazwa rasowa Koeyoshi oznacza „dobry, długi głos” co odnosi się do długości piania kogutów, które może trwać nawet do 15 sekund (Schmidt, 2007). Do Niemiec została sprowadzona stosunkowo niedawno przez dwóch hodowców – Visa i Ródera. Jest obecnie uważana za wartościową kurę wystawową zarówno w Japonii i całej Azji, jak też jako rasa amatorska w Europie. Populacja tej rasy mimo dość rozległego obszaru jej geograficznego występowania jest jednak nieliczna. Głowa jest szeroka, średniej długości z niewielkimi brwiami nad oczami. Grzebień typu groszkowego, jego koniec lekko uniesiony ku górze. Zausznice długie, czerwone, z umieszczonym w ich górnym rogu małym białym przedłużeniem. Dzwonki małe, czerwone, u góry przechodzące w większe – mocno pomarszczone. Dziób mocny, masywny, z dobrze zaznaczonym wygięciem. Koeyoshi to bojowce o muskularnej, lecz jednocześnie smukłej sylwetce, z obfitym upierzeniem. Ich masywną budowę ciała podkreśla poziomo ułożony tułów z linią grzbietu opadającą ku ogo-

nowi. Barki szerokie i masywne. Skrzydła płasko przylegają do ciała. Pierś szeroka i długa, na której mostek jest wolny od piór, co jest wyróżnikiem czystości rasy. Uda umięśnione i mocne, skoki koloru żółtego z silnymi dużymi ostrogami. Ogon u kury typu wachlarzowego uniesiony do góry. U kogutów wąskie i długie sierpówki często prawie dotykają końcem podłoża (fot. 7). Rasa uznawana jest tylko w jednej odmianie barwnej – srebrzysto-kuropatwianej. Kogut waży około 4–4,5 kg, kura 3–3,75 kg. Kura w jednym sezonie znosi 60–80 jaj o masie 45 g i jasnobrązowej skorupie. Pomimo wcześniejszego wykorzystania tych ptaków jako rasy bojowej, obecnie ich temperament jest spokojny i przyjazny.

Bojowce orłowskie

Bojowce orłowskie (z ang. *Orloff*) są uważane za rasę wywodzącą się z Rosji, z okolic Moskwy, jednak jej protoplaści zostali prawdopodobnie sprowadzeni z Persji na przełomie XVII i XVIII w. Nazwa rasowa, podobnie jak w przypadku wielu ras kur, wywodzi się od miasta Orłow. Jest popularna w Rosji, gdzie została uznana za narodową rasę kur, ale także w krajach europejskich, gdzie dostrzeżono jej walory ozdobne. Zaowocowało to wytworzeniem formy miniaturowej w Niemczech w 1920 r. poprzez krzyżowanie tej rasy z miniaturową formą bojowców malajskich (Verhoef i Rijs, 2006). Bojowce orłowskie to rasa średniej wielkości, łącząca w sobie cechy pokroju bojowców (bardzo muskularna sylwetka i dumna postawa) z kurą wiejską. Głowa jest mała i płynnie łączy się z szyją, na której występuje obfite upierzenie. Grzebień typu groszkowego, pod dziobem występuje broda, która całkowicie pokrywa dzwonki, tak że są one niewidoczne. Dziób jest stosunkowo krótki i prosty, co nie jest cechą typową dla bojowców. Obfite upierzenie grzywy sprawia, że szyja płynnie przechodzi w tułów. Pierś jest wypięta do przodu i lekko uniesiona do góry. Grzbiet powinien być średniej długości, szeroki i płaski, u koguta jego linia powinna lekko opadać w kierunku ogona. U koguta w ogonie występują liczne, aczkolwiek krótkie i mocno wygięte sierpówki. Skoki są

mocne i grube, barwy jasnożółtej. Masa ciała dorosłego samca kształtuje się w zakresie 3–3,5 kg, kury 2,25–2,75 kg. Podstawową odmianą barwną jest porcelanowo-czerwona (fot. 8).

Fot. 7. Kury i kogut Koeyoshi
Photo 7. Hen and rooster Koeyoshi (ptakiozdobne.pl)

Fot. 8. Kogut bojowca orłowskiego
Photo 8. Orloff rooster (ubilio.com/chicken-breeds-russian-orloff)

Fot. 9. Kury i kogut Satsumadori
Photo 9. Hens and rooster Satsumadori (ro-kur.ru/satsumadori-poroda-ku)

Satsumadori

Rasa ta została wyhodowana w Japonii, a dokładniej w prefekturze Kagoshima Satsuma. Do wytworzenia rasy wykorzystano kury shamo i shoukoku krzyżując je między sobą. Roszkowski i Wysocki (2007) podają, że w niektórych źródłowych tekstach literatury japońskiej dotyczących tej rasy znajdują się wzmianki o wykorzystaniu także rasy minohiki. Początkowo kury Satsumadori nazywane były Ojiodori (w dosłownym tłumaczeniu słowa – wielka kura). Do Europy sprowadzono je pod koniec XX w. Najpierw trafiły do miast portowych w Holandii i Belgii, a następnie do Niemiec. Ze względu na wrodzoną agresję kury te nie nadają się do chowu w dużym stadzie. W Japonii praktykuje się ich hodowlę w małych stadach (1 kogut + 2 kury lub maksymalnie 1 kogut + 4 kury). W wyglądzie ogólnym jest to średniej wielkości kura bojowa o bardzo zharmonizowanej budowie ciała i charakterystycznym szerokim, mocno osadzonym i upierzonym ogonem w kształcie wachlarza. Tułów powinien być szeroki, masywny i pełny. Szyja gruba, średniej długości, której pióra grzywy zwisają aż do ramion, całkowicie je zasłaniając, co u innych bojowców jest niespotykane. Grzbiet średniej długości, lekko zwężający się w kierunku ogona. Barki powinny być szerokie i lekko uniesione do góry, sprawiając wrażenie, jakby ptak był w stanie ciągłego oczekiwania na przeciwnika. Skrzydła duże, masywne, mocno przylegające do ciała, ułożone równolegle do linii grzbietu. Pierś szeroka, masywna, zaokrąglona i wysunięta do przodu. Ogon wyróżnia tę rasę spośród innych bojowców, jest długi i podniesiony do góry, sterówki są masywne i szerokie, natomiast sierpówki w ogonie koguta są zagięte do dołu i długie, jednak nie na tyle, aby dotykać swoimi końcami podłoża (fot. 9). Ponadto, są one wobec siebie szeroko rozstawione, co w efekcie daje kształt rozpiętego wachlarza. Jest to szczególnie widoczne u kogutów tej rasy. Uda są masywne i mocne. Skoki średniej długości, szeroko rozstawione, o grubości z dobrze widoczną i zaznaczoną dużą łuską, zawsze barwy żółtej. Głowa mała, okrągła z niewielkimi brwiami ponad oczami, na której

jest osadzony grzebień typu groszkowego, średniej wielkości. Jego końcówka powinna być lekko uniesiona do góry, czym również Satsumadori odróżniają się od innych bojowców. Dzwonki są mocno zredukowane i w formie małych fałdów skórnych. Zausznice małe czerwone. Część twarzowa barwy czerwonej, gładka lub obrosnięta małymi rzadkim piórkami. Problem w hodowli tej rasy stanowi niewielka liczba jaj, jaką można uzyskać od jednej kury (20–40 jaj). W hodowli amatorskiej, dla hodowców chcących prowadzić naturalne lęgi zaletą jest zachowany i silnie rozwinięty instynkt kwoczenia. Kwoka wodząca ze sobą stadko kurcząt jest agresywna i atakuje obcych, którzy mogą stanowić ewentualne zagrożenie dla jej potomstwa. Dorosły kogut osiąga masę ciała 3–3,5 kg, kura 2,2–2,7 kg.

Shamo

Rasa ta ma bardzo długą historię, bowiem ptaki te utrzymywano w Japonii już w I w. n.e. Upierzenie jest krótkie, rzadkie, sztywne i mocne oraz dobrze przylegające do ciała. W okolicy mostka brak jest piór, przez co widoczna jest intensywnie czerwona naga skóra. Głowa w proporcji do tułowia jest duża i szeroka. Część twarzowa jest słabo opierzona, u niektórych osobników nawet naga, wtedy widoczna jest intensywnie czerwona i pomarszczona skóra. Na głowie znajduje się zaokrąglony grzebień typu orzeszkowego, dość mocno osadzony. Dzwonki zaokrąglone, małe, z podgardla wychodzi czerwona zwisająca fałda skórna, tzw. wana. Zausznice małe barwy czerwonej. Oczy relatywnie duże, perłowe. Ogon określane jako „krewetkowy”, z lekko podwiniętymi do dołu krótkimi sierpówkami. Charakterystyczne są szerokie, mocno wysunięte do przodu barki. Skrzydła są bardzo krótkie i mocne, bardzo przystające do ciała. Powinny być na nich dobrze widoczne tzw. róże, czyli nieopierzone połączenia stawu barkowego, skóra w tym miejscu ma intensywnie czerwoną barwę. Korpus powinien być szeroki i lekko zwężający się ku tyłowi. Linia grzbietu łagodnie opadająca w dół, w kierunku ogona (fot. 10). Szyja kur jest długa, bardzo mocna, nieznacznie wygięta, ustawiona pionowo,

zweżająca się w kierunku głowy. Pióra pokrywy grzywy są bardzo krótkie. Pierś duża, zaokrąglona i bardzo muskularna. Uda kur są średniej długości, muskularne, uwydartnione. Skoki barwy żółtej, średniej długości, mocne i grube. Masa ciała koguta wynosi 4 kg, kury 3 kg. Nieśność kur jest niewielka i wynosi około 50 jaj rocznie o masie 35–40 g. Jaja o jasnobrązowej skorupie są najczęściej znoszone wiosną i wczesnym latem.

Fot. 10. Kogut rasy Shamo
Photo 10. Shamo rooster (photos/salpicado)

Bojowiec sudański

Nazwa tej rasy może sugerować jej afrykańskie pochodzenie, jednak powstała ona na terenie Europy, a dokładniej w Holandii w 1970 r. Rasami użytymi do krzyżowania były kury Ayam Toake i Ayam Sumatra (Schmidt, 2007). Powstała z tego krzyżowania populację kojarzono ze sobą w bliskim pokrewieństwie, co zaowocowało ujednoceniem pokroju. Dwadzieścia lat później rasa zyskała popularność w Belgii i Niemczech. Ptaki tej rasy cechuje wyprostowana postawa ciała, lecz nie jest ona do końca pionowa. Głowa jest średniej wielkości z groszkowym grzebieniem, czerwoną częścią twarzową i zausznicami. Dzwonki są mocno zredukowane do niewielkiego fałdu skór nego. Rasa ta posiada wiele charakterystycznych cech bojowców, jednak – podobnie jak inne rasy z tej grupy – obecnie jest doskonałona pod względem pokroju. Dorosły kogut osiąga

masę ciała 2,5–3 kg, kura 2–2,5 kg. Kura znosi do 120 jaj rocznie o masie 45 g i jasnobrązowej barwie skorupy.

Sumatra

Uważana jest za jedną z najstarszych ras kur na świecie, pochodzi z Dalekiego Wschodu. Przez długi czas kury rasy Sumatra były w Europie całkowicie nieznanne. W latach dwudziestych XVIII w. zostały sprowadzone na nasz kontynent przez Anglików. Po raz pierwszy zostały pokazane w Niemczech przez hodowcę Müllera w 1882 r. na wystawie w Lipsku pod niewłaściwą nazwą – czarna Yokohama. Rok później hrabia von Pusnitz z Saksonii zaimportował stado tych kur z Ameryki Północnej, już pod nazwą Sumatra. Było to jednak w tym czasie jedyne stado kur tej rasy na terenie Niemiec, nie było więc możliwości ich uszlachetnienia. Z tego powodu dość szybko rasa straciła zainteresowanie ze strony hodowców. Kury Sumatra cieszyły się i wciąż cieszą dużym zainteresowaniem wśród hodowców w Ameryce Południowej oraz Północnej. Sumatra to rasa kur średniej wielkości, o bardzo opływowych kształtach, z widocznymi cechami pokroju kur bojowych, o czym świadczy zwłaszcza wygląd ich głowy. Tułów powinien być walcowaty, delikatny w wyglądzie, jednak w rzeczywistości bardzo masywny i silny. Grzbiet średniej długości, lekko opadający. Skrzydła zamknięte i dobrze przylegające do ciała. Ogon u koguta bardzo bogaty w długie, cienkie, zagięte do dołu i ostro zakończone sierpówki. Powinien być on nieco uniesiony do góry, tak aby końce sierpówek nie dotykały podłoża. Jest to uznawane za dużą, dyskwalifikującą wadę pokrojową. Uda średnie, mocne, umięśnione, dzięki krótkim ostrym piórom dobrze uwidocznione. Skoki średnie, mocne, od ciemnooliwkowych do czarnozielonych. Kogut powinien posiadać dobrze rozwinięte ostrogi. Głowa jest mała i smukła. Grzebień typu groszkowego – u kogutów w kolorze czerwoczarnym, natomiast u kur całkowicie czarny. Dzwonki i zausznice bardzo słabo rozwinięte, o barwie czarnej lub ciemnoczerwonej. Oczy ciemnoczerwone, ale im ciemniejszy mają odcień, tym lepiej. Dziób

gruby, masywny, zagięty, czarny, na końcówce żółty. Czarne pióra pokrywające tułów powinny mieć bardzo intensywny zielonometaliczny połysk (fot. 11).

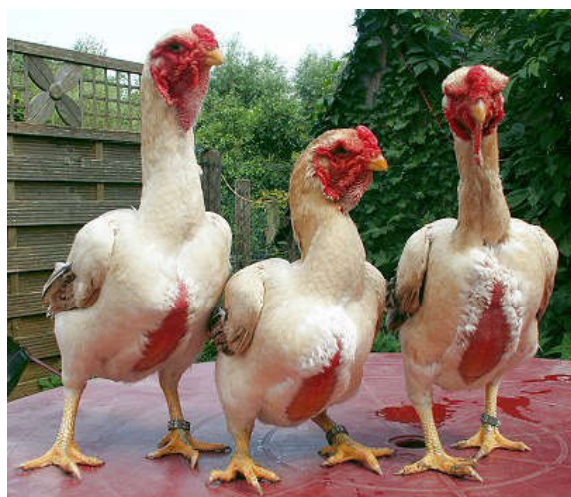
Fot. 11. Kogut rasy Sumatra
Photo 11. Sumatra rooster (pinterest.at)

Tuzo

Koguty rasy Tuzo były niegdyś bardzo popularne na terenach Japonii, gdzie wykorzystywano je do walk. Do tego kraju trafiły prawdopodobnie z Syjamu. Powszechnie utrzymywano te małe bojowce ze względu na ich wrodzoną agresywność i zapalczywość w walce. Wiele z nich z łatwością potrafiło pokonać większego przeciwnika za pomocą specyficznych ataków – wysokich wyskoków w górę i celnych uderzeń ostrogami z góry. Obecnie, podobnie jak inne rasy bojowców są doskonalone pod względem pokroju. W tej rasie z racji wyodrębnienia się dwóch głównych ośrodków jej hodowli – Stanów Zjednoczonych i Japonii – występują również dwa typy ptaków, przy czym typ amerykański jest znacznie bardziej rozpowszechniony, a typ japoński rzadko spotykany. Rasę charakteryzuje smukła sylwetka o opadającej dość stromo linii grzbietu, przechodzącej spójnie w linię ogona. Koguta cechuje wklęsłość w partii siodła. Występujące u niego w ogonie sierpówki są stosunkowo długie, lecz nieliczne. Grzebień wyłącznie typu groszkowego. Skoki są delikatniejsze niż u innych bojowców. Jest to mała rasa bojowców, bowiem masa ciała koguta wynosi 1,2 kg, kury do 1 kg.

Yamato

Rasa ta wywodzi się z Japonii. Została rozpowszechniona w Europie Zachodniej jako kura ozdobna. Hodowcy tej rasy brali pod uwagę zamiłowanie do miniaturyzacji i sztuki bonsai – elementu kultury Japonii. Sama nazwa rasowa Yamato oznacza starą, sękatą sosnę. W stosunku do reszty ciała rasa ta posiada dużą głowę, na której znajduje się grzebień typu groszkowego. Zausznice mają barwę czerwoną, dzwonki są małe, prawie niewidoczne. Dziób jest krótki ale bardzo mocny. Ptaki tej rasy posiadają stosunkowo krótką jak na bojowce i obficie opierzoną szyję. Mostek nie posiada na sobie żadnego upierzenia, dzięki czemu widoczna jest intensywnie czerwona skóra (fot. 12). Grzbiet szeroki, krótki, opadający łagodną i regularną linią w kierunku ogona. Brzuch bardzo dobrze rozwinięty. Pierś kur Yamato jest dobrze umięśniona, szeroka oraz pełna. Skrzydła duże oraz bardzo mocne. Uda bardzo silne oraz bardzo masywne nagie skoki. Ogon u koguta rasy Yamato jest słabo rozwinięty, a sierpówki są krótkie i opadające, przypomina on ogon kury. Masa ciała koguta wynosi 1,8 kg, kury 1,5 kg.

Fot. 12. Kury rasy Yamato
Photo 12. Yamato hens (tokei.de)

Fot. 13. Kogut i kury Yokohama
Photo 13. Rooster and hen's Yokohama (roysfarm.com)

Yokohama

Kury Yokohama to nietypowa rasa bojowców, często zaliczana do grupy kur długoogoniastych ze względu na długi ogon, jaki posiadają koguty. Krajem ojczystym rasy są Chiny (Schmidt, 2007). Do Europy pierwsze osobniki zostały sprowadzone przez misjonarza Girarda w 1864 r. Yokohama posiada średniej wielkości głowę, która ma kształt podłużny. Oczy mają barwę czerwoną. Grzebień jest typu orzeszkowego. Policzki są gładkie, z pojedynczymi piórami. Dzwonki bardzo słabo rozwinięte. Szyja ptaka jest długa oraz bardzo smukła (Jabłoński i Gorazdowski, 1999). Grzbiet ma wąską i długą budowę. Yokohama mają pełną pierś, jest ona w kształcie zaokrąglonym, bardzo wydatna. Skrzydła są średniej wielkości, bardzo dobrze przylegają do ciała ptaka. Koguty tej rasy posiadają bardzo dobrze rozwinięty ogon, z długimi sterówkami, które opadają na podłoże. W trakcie ruchu kogut niejako ciągnie go za sobą niczym tren. Z tego

względu rasa ta wymaga czystych wybiegów i ich regularnego sprzątania. Uda ptaków są wydatne, a skoki – lekkiej budowy, cienkie, długie, barwy żółtej. Najczęściej spotykana barwa upierzenia kur rasy Yokohama to: biało-czerwona (fot. 13), rzadkością są osobniki o czysto białym upierzeniu. Dorosły kogut waży około 2–2,5 kg, kura 1,3–1,5 kg. Występuje również forma miniaturowa, której kogut waży 0,8 kg, a kura 0,7 kg. Nieśność kur kształtuje się na poziomie około 80 jaj od nioski o masie 40 g i kremowobiałej barwie skorupy (Pudyszak i Mróz, 2002).

Podsumowanie

Hodowane współcześnie rasy kur z grupy bojowców wykorzystywano pierwotnie do organizacji walk kogutów. Mają one wiele specyficznych cech pokrojowych, charakterystycznych dla tej grupy. Obecnie traktowane są jako rasy kur amatorskich o znaczeniu wystawowym i ozdobnym. Utrzymywane są dla samego kontaktu z ludźmi i podtrzymania istnienia tych ras. Kierunkiem prowadzonej pracy hodowlanej jest doskonalenie pokroju. Rasy te stanowią ważny element bioróżnorodności gatunku kury domowej, będąc jednocześnie cennym rezerwuarem genów, które w przyszłości mogą zostać wykorzystane. Przykładem jest linia ojcowska kurecząt brojlerów rasy White Dominant Cornish.

Omówienie w niniejszej pracy historii oraz charakterystyki poszczególnych ras ma na celu zaprezentowanie ich specyficznych cech rasowych i pokrojowych, co może być cenną wskazówką dla hodowców przy podejmowaniu decyzji względem wyboru konkretnej rasy.

Literatura

- Brzóska F., Dobrowolska D., Kłopotek E., Pietras M. (2012). Drób ozdobny – hodowany przez człowieka dla przyjemności. *Wiad. Zoot.*, L, 4: 67–76.
- Gongora J., Rawlence N.J., Mobegi V. A., Jianlin H., Alcalde J.A., Matus J.T., Anderson A.J. (2008). Indo-European and Asian origins for Chilean and Pacific chickens revealed by mtDNA. *Proc. National Academy of Sciences*, 105 (30): 10308–10313.
- Gugolek A., Jastrzębska A., Strychalski J. (2016). Wykorzystanie gołębi i innych gatunków ptaków w rekreacji człowieka. *Wiad. Zoot.*, LIV, 2: 90–95.

- Jabłoński K.M., Gorazdowski M.J. (1999). Kury ozdobne. Agencja wyd. Egros, Warszawa.
- Komiyama T., Ikeo K., Gojobori T. (2004). The evolutionary origin of long-crowing chicken: its evolutionary relationship with fighting cocks disclosed by the mtDNA sequence analysis. *Gene*, 333: 91–99.
- Kosik A., Kosik K. (2003). Walki kogutów. *Woliera*, 3: 34–39.
- Łukasiewicz M. (2007). Pochodzenie i charakterystyka bojowców. *Pol. Drob.*, 12: 70–74.
- Łukasiewicz M. (2011). Atrakcyjny świat drobiu ozdobnego. *Prz. Hod.*, 11: 21–23.
- Łukasiewicz M., Kolosa K., Siennicka A. (2013). Kultura walki kogutów. *Cz. I. Pol. Drob.*, 11: 6–8.
- Malik W. (1968). Atlas ras drobiu. PWRiL, Warszawa.
- Miao Y.W., Peng M.S., Wu G.S., Ouyang Y.N., Yang Z.Y., Yu N., Palanichamy M.G. (2013). Chicken domestication: an updated perspective based on mitochondrial genomes. *Heredity*, 110 (3): 277–282.
- Oka T., Ino Y., Nomura K., Kawashima S., Kuwayama T., Hanada H., Amano T., Takada M., Takahata N., Hayashi Y., Akishinomiya F. (2007). Analysis of mtDNA sequences shows Japanese native chickens have multiple origins. *Anim. Genet.*, 38 (3): 287–293.
- Procházka M. (2013). Współczesność a walki kogutów. *Cz. I. Gołębie i Drob. Inw.*, 4 (61): 36–39.
- Pudyszak K. (2004). Drób ozdobny. Oficyna wyd. Hoża, Warszawa.
- Pudyszak K., Mróz E. (2002). Charakterystyka wybranych ras kur ozdobnych. *Pol. Drob.*, 9: 4–7.
- Roszkowski S., Wysocki B. (2007). Kury orientalne. Wyd. Zagroda, Kazimierów.
- Schmidt H. (2007). Kury – rasy, hodowla. Wyd. RM, Warszawa.
- Storey A.A., Athens J.S., Bryant D., Carson M., Emery K., Higham C., Ladefoged T. (2012). Investigating the global dispersal of chickens in prehistory using ancient mitochondrial DNA signatures. *PloS one*, 7 (7), e39171.
- Verhoef E., Rijs A. (2006). Encyklopedia kur ozdobnych. Wyd. Bellona, Warszawa.

ORIGIN AND CHARACTERISTICS OF FANCY HENS OF GAME FOWL BREEDS

Summary

Hens from the group of game fowl breeds are a remnant of the original use of this species to organize fights of cocks. They have many specific characteristics of the species, characteristic of this group. Nowadays, they are considered as breeds of fancy chickens of exhibition and ornamental importance. They are kept for contact and maintain the existence of these breeds. The direction of the breeding work is to improve the type. These breeds are an important part of the domestic chicken breeds while being a valuable reservoir of genes that can be used in the future. An example is the paternal line of the White Dominant Cornish broiler chickens. The history and characteristics of individual breeds discussed in this paper are intended to present specific breed and conformation characteristics, which may be important for breeders and will allow them to make the right decision to choose a particular breed.

Key words: game fowl breeds, ornamental breeds, fighting cocks